

مطالعات علوم اسلامی انسانی

مقاله پژوهشی، سال هفتم، شماره ۲۷، پاییز ۱۴۰۰ (ص ۱ - ۱۲)
دریافت: آبان ماه پذیرش: دی ماه

بررسی تاثیر توانمندسازی جامعه محلی در توسعه پایداری گردشگری با نقش واسطه ای سرمایه اجتماعی (مورد مطالعه: استان آذربایجان شرقی)

Investigating the effect of local community empowerment on the development of tourism sustainability with the mediating role of social capital (Case study: East Azerbaijan province)

محمد حاجی آقازاده رودسری / کارشناسی ارشد مدیریت کارآفرینی دانشگاه آزاد واحد اهر.
سمیه سر باز قدیم / کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی دانشگاه آزاد واحد تبریز.

Mohammad HajiAghazadeh Rudsari/ Master of Entrepreneurship Management, Ahar Branch of Azad University.

Mohammad_aghazadeh92@yahoo.com

somaiyeh_sarbazghadim/ Master of Executive Management, Azad University, Tabriz Branch.

Abstract

Tourism, as the largest social mobility, has many cultural, economic and spatial consequences. Therefore, to make tourism development more effective and promote its positive consequences, requires special knowledge and attention to empowerment and social capital. The present study investigates the effect of empowering the local community in the development of tourism sustainability with the mediating role of social capital. The research method in this article is descriptive-correlational and applied in terms of purpose. The data collection tool is a questionnaire and the statistical population of the study is urban and regional residents in East Azerbaijan province. The sample size was calculated using Cochran's formula, 384 people and a questionnaire was used to collect data. Structural equation modeling technique and Pls Smart software were used to analyze the data. Findings showed that empowerment of the local community has a positive and significant effect on the development of tourism sustainability and also has an impact on social capital.

چکیده

گردشگری به عنوان بزرگترین تحرک اجتماعی با پیامدهای فرهنگی، اقتصادی و فضایی متعددی همراه است. بدین جهت اثربخش کردن هرچه بیشتر توسعه گردشگری و ارتقا پیامدهای مثبت آن، نیازمند شناخت و توجه ویژه به توانمندسازی و سرمایه اجتماعی است. پژوهش حاضر به بررسی تاثیر توانمندسازی جامعه محلی در توسعه پایداری گردشگری با نقش واسطه ای سرمایه اجتماعی می پردازد. روش تحقیق در این مقاله از نوع توصیفی-همبستگی و از نظر هدف، کاربردی است. ابزار جمع آوری داده ها، پرسشنامه و جامعه آماری تحقیق، ساکنان شهری و منطقه ایی در استان آذربایجان شرقی که بصورت نامحدود است. حجم نمونه با استفاده از فرمول کوکران، ۳۸۴ نفر، محاسبه و برای جمع آوری داده ها از پرسشنامه استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده ها از فن مدلیایی معادلات ساختاری و نرم افزار Smart Pls استفاده شده است. یافته های تحقیق نشان داد توانمندسازی جامعه محلی در توسعه پایداری گردشگری تاثیر مثبت و معنی داری دارند و همچنین بر سرمایه اجتماعی تاثیر دارد.

کلیدواژه ها: توانمندسازی جامعه محلی- توسعه پایداری گردشگری - سرمایه اجتماعی- استان آذربایجان شرقی.

Keyword: Local Community Empowerment, Tourism Sustainability Development, Social Capital, East Azerbaijan Province.

مقدمه

مشارکت جامعه هدف نهایی نیست و گردشگری پایدار در نهایت در صورتی که ساکنان توانمند نشده باشند، ناکام خواهد ماند (بولی و همکاران^۱، ۲۰۱۸). در واقع توانمندسازی جامعه یک کلید اصلی به منظور توسعه رفاه جامعه از طریق گردشگری است. توانمندسازی ساکنان در حال حاضر یکی از وظایف مهم توسعه پایدار گردشگری است، به طوری که چوی و موری اشاره میکنند که اگر دولت نتواند ساکنان را تقویت کند، موفقیت توسعه و پایداری گردشگری تضمین نمیشود (شفیعی و هراتی فرد، ۱۳۹۷). توانمندسازی هسته فلسفی گردشگری پایدار است و روابطی قوی با رشته های مختلف برای غلبه بر بی عدالتی های اجتماعی دارد. پرکینز و زیمرمن (1995) معتقدند که "توانمندسازی تبدیل به یک ساختار حیاتی برای درک توسعه افراد، سازمان و جوامع شده است" از اینرو اهداف مشخصه رشد در صنعت گردشگری نیز با افزایش تقاضا در کیفیت و فعالیتهای گردشگری از طریق مشارکت و توانمندسازی مردم و جامعه محلی در مقصد گردشگری دنبال می شود (دایک و والیک^۲، ۲۰۱۷).

پایداری به معنای تداوم در امری همچون فعالیت و ایجاد موازنه پویا میان عوامل مؤثر فراوان طبیعی، اقتصادی، و اجتماعی مورد نیاز نوع بشر است و نیز مجموعه شرایطی که به وضعیت مطلوب منجر شود؛ به طوری که باعث تداوم حیات جوامع انسانی از جمله روستاها از جنبه های اقتصادی اجتماعی، کالبدی، و محیطی شود و با برخورداری از شرایط مطلوب به توسعه ملی و منطقه ای دست یابد. پایداری در عمل معادله ای است بین ضرورت های زیست محیطی و نیازهای توسعه. مفهوم پایداری، با توجه به شرایط زمان و مکان جوامع مختلف، متفاوت است و به همین دلیل امکان تسری و تعمیم یک برداشت خاص از مفهوم پایداری وجود ندارد (کریمی، ۱۳۹۱).

نیاز به توسعه پایدار، به منزله یکی از موضوعات بسیار شاخص، به طور گسترده بررسی و شناسایی شده است و به معنای استفاده بهینه از منابع کنونی به شرط قابل استفاده بودن این منابع برای نسل های آتی است، زیرا در صورت عدم بهره برداری بهینه، منابع تجدیدنپذیر فقط برای مدت اندک پاسخ گوی نیاز روزافزون بشر خواهد بود و زبان ها و عواقب پسین آن گریبان گیر خود بشر می شود. گردشگری پایدار یکی از بخش هایی است که در قابل فهم کردن توسعه پایدار نقش بسیار مؤثری دارد و بی شک نقش فراوانی در اشتغال زایی، افزایش درآمد، ایجاد وحدت میان قومیت ها و عدالت اجتماعی ایفا می کند.

صنعت جهانگردی به عنوان بزرگترین و تنوعترین صنعت در دنیا به حساب می آید. در عصر حاضر، گردشگری و اقتصاد گردشگری در حال تبدیل شدن به یکی از سریع ترین صنایع رو به رشد جهان، ابزاری برای درآمد ملی، از اصلترین ارکان اقتصاد جهان و نیز از مفاهیم، اشکال و ارکان توسعه پایدار قلمداد میشود. به عبارتی دیگر گردشگری و اقتصاد گردشگری، یکی از اصلترین و مهمترین ارکان اقتصادی تجاری جهان به شمار می آید و یکی از پر درآمدترین بخشهای اقتصادی است (قدمی و علیقلی زاد، ۱۳۹۱). گردشگری مقوله ای چند بعدی است که با ارکان، عوامل، سازمان ها و نهادهای متعدد و همچنین مردم میزبان ارتباط دارد. گردشگری ابزار قدرتمندی برای توسعه ملی است که در بسیاری از کشورهای توسعه یافته درآمد حاصل از این صنعت منبع مهمی برای جبران اعتبارات دیگر بخش های زیربنایی جامعه است. گردشگری در حوزه های مختلف اثرات گستردهای دارد. یکی از این حوزه ها، گردشگری شهری است.

سرمایه اجتماعی وسیله ای برای رسیدن به اهداف و منافع فردی و گروهی جامعه به شمار می آید و شامل معیارهایی همچون اعتماد، همکاری، همبستگی مشارکت و رابطه متقابل بین اعضای یک گروه است، به نحوی که سرمایه اجتماعی، سبب می شود افراد به سمت ارزش ها و هنجارهای تحسین شده و مثبت در جامعه گام بردارند (حبیبی، ۱۳۹۵). سرمایه اجتماعی شامل سرمایه و منبع حاصل از نهادها، روابط و هنجارهایی است که کنش متقابل اجتماعی را شکل میدهد و به رشد سرمایه انسانی، اقتصادی و فیزیکی کمک میکند (ابراهیم پور و همکاران، ۱۳۹۶).

¹ Boley et al

² Dukic & valic

یکی از مباحثی که امروزه با استقبال نسبی در پژوهش‌های گردشگری مواجه شده است؛ دلالت‌ها و تأثیرات پدیده‌های توانمندسازی جوامع گردشگری و سرمایه اجتماعی می‌باشد در عصر حاضر برای توسعه، بیشتر از آنچه به سرمایه اقتصادی، فیزیکی و انسانی نیازمند باشیم به سرمایه اجتماعی نیازمندیم، زیرا بدون این سرمایه استفاده از دیگر سرمایه‌ها به طور بهینه انجام نخواهد شد. در جامعه‌ای که فاقد سرمایه اجتماعی کافی است، سایر سرمایه‌ها تلف میشوند. از این رو موضوع توانمندسازی و سرمایه اجتماعی به عنوان یک اصل محوری برای دستیابی به توسعه محسوب شده و مدیرانی موفق قلمداد می‌گردند که بتوانند در ارتباط با جامعه به تولید و توسعه نایل گردند. براین اساس سرمایه اجتماعی با ایجاد اعتماد متقابل و درگیر کردن افراد در شبکه‌های انسانی موجب بهبود روابط انسانی و پایداری مردم به هنجارهای اجتماعی میشود که این مهم میتواند موجب توسعه گردشگری پایدار شود. از این رو پایداری در گردشگری مستلزم توجه نظام مند به ابعاد جامعه، فنی، خدماتی، زیست محیطی در حرکت به سوی استفاده از جاذبه‌های گردشگری مطابق با نیاز امر و حفظ ماندگاری این منابع برای آینده است.

در این میان شهر تبریز به عنوان مرکز استان آذربایجان شرقی و قرارگیری در شمال غرب کشور و نزدیکی به کشور باکو و ترکیه و اعتبارات عالیات موقعیت مناسبی در جذب گردشگران دارد. در این راستا، اهمیت و ضرورت تحقیق مشهود می‌باشد. بنابراین سؤالی که در اینجا مطرح میشود این است که توانمندسازی و سرمایه اجتماعی چه تأثیری در توسعه پایدار گردشگری دارد؟

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

توانمندسازی جامعه محلی:

توانمندسازی به مثابه یک فرآیند قدرت بخش جوامع و به مفهوم تغییر در رفتار و کردار انسانها در حوزه‌های مختلف علمی برای سازماندهی به واکنش‌های محیطی و انجام اقدامات نوآورانه در سطوح مختلف همچون سازمانهای غیرانتفاعی تا دولت‌های ملی و سازمانهای بین‌المللی مطرح شده است (استرلزکا^۳، ۲۰۱۷). بر این شالوده، توانمندسازی به مثابه ساختاری است که بین نقاط قوت و شایستگیهای فردی و اجتماعی، محیط زیست و رفتارهای مسئولانه افراد در ابعاد محیطی رابطه برقرار میکند و باعث تقویت درک افراد از ویژگیهای فردی اجتماعی و قابلیت‌های محیط طبیعی خود شده و زمینه را برای برقراری ارتباط سازنده با محیط و بهره‌مندی از آن فراهم می‌سازد. همچنین، توانمندسازی محرک پاسخگویی و واکنش‌پذیری انسان و جوامع نسبت به مسائل زندگیشان میشود؛ و شرایط را برای تغییر کردار آنان از انسان کار پذیر به انسان کارساز آماده می‌سازد (آخوندی و همکاران، ۱۳۹۰). توانمندسازی شامل ابعاد:

آموزش و توانمندسازی

آموزش یکی از اساسی‌ترین حقوق انسانها است؛ که به مثابه وسیله‌ای برای آگاه‌سازی و برداشت انتقادی آنها از محیط و اثرگذاری بر اهداف توسعه قلمداد میشود. آموزش با شکوفایی توانمندی درونی به مثابه یکی از رکن‌های توسعه پایدار برای ارتقای ظرفیت‌های جوامع و محیط در نظر گرفته شده است. توانمندی ذینفعان محلی در پایینترین سطح خود از طریق آموزش باعث مشارکت جوامع در تغییرات آتی و افزایش میزان کنترل آنها به واسطه آگاهی از منابع فردی، اجتماعی و محیطی میشود (راموس و پریدوکس^۴، ۲۰۱۴).

آگاهی بخشی و توانمندسازی:

آگاهی به مفهوم آشکارسازی محیط اطراف است که به واسطه تجربه کردن یا تجربه‌های حسی، ادراکی و تمایلات اتفاق می‌افتد. به سخن دیگر، آگاهی، دسترسی آگاهانه یا کنترل عقلانی است. همچنین آگاهی به مفهوم صاحب‌فهمی از خود بودن و توانایی بکارگیری این فهم در تفکر در خصوص یک خود و به مفهوم درون‌یابی است (فتابی و همکاران، ۱۳۹۳).

دانش و مهارت و توانمندسازی:

ذینفعان محلی گردشگری از طریق افزایش آگاهی و کسب دانش و مهارت، تواناییهای درونی خود را برای دستیابی به اهداف مورد نظر ارتقاء می‌بخشند. ذینفعان دارای دانش و مهارت، با درک صحیح از محیط زندگی در مدیریت و بهره‌مندی از آن تلاش می‌کنند.

³ Strzelecka et al

⁴ Ramos & Prideaux

سطح اول مهارت، مهارت فنی، دانایی و توانایی در انجام وظایف محوله است. در این نوع مهارت آموزش و آگاهی بخشی برای بهره مندی از منابع در دسترس ضروری است. سطح دوم مهارت، مهارت انسانی، یک نوع تعامل دو جانبه و یا چند جانبه است این نوع مهارت با به اشتراک گذاری تجارب و دانسته ها کسب می شود. بنابراین ذینفعان محلی گردشگری از طریق کارهای تیمی میتوانند توانمندی خود را ارتقاء دهند. سطح سوم مهارت، مهارت رفتاری، کنش و واکنش و ادراکات، انگیزه و قومیت ها که در بروز رفتار انسان ها برای اثر گذاری در توسعه گردشگری است (خدادی و حسومی، ۱۳۹۱).

دسترسی به منابع و توانمندسازی:

دسترسی به عنوان سهولتی است که با آن میتوان از یک مکان به مکان دیگر رسید. همچنین دسترسی به عنوان جدایی فضایی فعالیتهای انسانی تعریف شده است. دسترسی انواع مختلفی دارد که شامل فیزیکی، محیطی، روانی، اقتصادی، اطلاعاتی و مالی، زیرساختی است؛ بنابراین در توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری فرمهای مختلف از دسترسی همچون: دسترسی به فرصتهای شغلی، دسترسی به منابع مالی، منابع انسانی، منابع محیطی مدنظر است (آقازمانی و همکاران^۵، ۲۰۱۷).

تشکل سازی و توانمندسازی:

منظور از تشکل سازی گردآوردن افراد محلی و غیرمحلی، حقیقی یا حقوقی و غیر دولتی است که دارای هدف مشترک هستند و دستیابی به این هدف از طریق فعالیت گروهی محقق میشود. تشکلهای میتوانند نقش به سزایی در توانمندسازی ذینفعان داشته باشند. تشکلهای گردشگری میتوانند در درون اعضای خود و در ارتباط با اعضای دیگر گروهها توانایی خود را در مسیر توسعه گردشگری جامعه محور ارتقا بخشند. ذینفعان محلی گردشگری با عضویت در تشکلهای دارای هویت میتوانند از طریق مشورت با بخش دولتی یا خصوصی سبب تسهیل در رسیدن به اهداف اعضای خود شوند (رهنمایی و همکاران، ۱۳۹۴).

توسعه پایداری گردشگری:

عملکرد شرکت یک سازه کلی است که بر چگونگی انجام عملیات سازمانی اشاره دارد. محققان از روشهای گوناگونی جهت سنجش عملکرد شرکت بهره جسته و از معیارهای متعددی نظیر اثربخشی، کارائی، کیفیت، سودآوری، بهره وری استفاده می کنند که سنجش عملکرد از طریق کارایی از گستردگی و اعتبار بیشتری نسبت به سایر روشها برخوردار است (یاری حصار و همکاران، ۱۳۹۴).

سرمایه اجتماعی:

سرمایه های اجتماعی مجموعه ای از هنجارهای موجود در سیستم های اجتماعی است که موجب ارتقای سطح همکاری اعضای آن جامعه گردیده و موجب پایین آمدن هزینه های تبادلات و ارتباطات می گردد (رازقی و ابراهیمی، ۱۳۹۷). شامل ابعاد:

اعتماد اجتماعی:

هرچه اعتماد در جامعه ای بیشتر باشد احتمال همکاری بیشتر و آسیب های اجتماعی کمتر است (رازقی و ابراهیمی، ۱۳۹۷).

شبکه های اجتماعی:

وجود شبکه های اجتماعی در هر جامعه ای باعث تسهیل روابط و ارتقای همکاری در یک جامعه خاص می شود. هر چه شبکه های اجتماعی بین افراد مترکم تر باشد احتمال بیشتری وجود دارد که شهروندان بتوانند در جهت منافع همکاری کنند (ژو و زو^۶، ۲۰۱۷).

صفایی پور و توکلان (۱۳۹۹) در تحقیقی با عنوان " بررسی نقش و اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه گردشگری شهری " نشان دادند که متغیرها در ۷ شاخص سرمایه اجتماعی (اعتماد، انسجام، مشارکت و شبکه ها و نهادهای محلی) و شاخص گردشگری شهری (اقتصادی، اجتماعی فرهنگی، زیست محیطی و کالبدی) مورد سنجش قرار گرفتند. نتایج نشان میدهد بین متغیر سرمایه اجتماعی و گردشگری شهری ایلام رابطه معناداری وجود دارد

⁵ Aghazamani et al

⁶ Zhao & Zhu

شکوهی و یزدان پناه (۱۳۹۸) در تحقیقی با عنوان "تأثیر توانمندسازی بر حمایت ساکنان از توسعه گردشگری" نشان داد که اثرات مثبت گردشگری و همچنین توانمندسازیهای روانی، اجتماعی و سیاسی تأثیر قابل توجهی بر حمایت ساکنان از توسعه گردشگری داشته‌اند. این متغیرها در مجموع ۴۷ درصد از واریانس حمایت از توسعه گردشگری را برآورد کرده‌اند.

شفیعی و هراتی فرد (۱۳۹۷) در تحقیقی با عنوان "توانمندسازی ذی نفعان محلی برای مشارکت در توسعه پایدار گردشگری با نقش میانجی اثرات ادراک شده از گردشگری" به این نتیجه رسیده‌اند که توانمندسازی ذینفعان محلی به صورت غیرمستقیم و با نقش میانجی اثرات اجتماعی فرهنگی ادراک شده از برنامه‌ها و طرحهای گردشگری بر مشارکت آنان در توسعه گردشگری تنها در این بعد تأثیر مثبت و معناداری داشته است.

ابراهیم پور و همکاران (۱۳۹۵) در تحقیقی به این نتیجه رسیده‌اند که توسعه محلی در واقع بعنوان بخشی از فضا و نظام توسعه ای مطرح شد که در محدوده جغرافیایی و فضایی مشخص، رهیافتهای مشارکتی و توانمندسازی جوامع محلی را در اولویت قرار می‌دهد. در این باره رویکردهای مشارکتی حضور پررنگ تری پیدا کردند. در رویکرد جدید، مشارکت مردم در تصمیم‌گیری و ورود افراد به عرصه برنامه‌ریزی به یک اصل مهم تبدیل شد. در این مقاله، توسعه محلی در کلیت بیان می‌شود و در ادامه مهم‌ترین ابعاد و فاکتورهای دخیل در توسعه محلی که عبارتند از مشارکت، توانمندسازی، سرمایه اجتماعی مطرح شده و مهم‌ترین اهداف و رویکردهای توسعه محلی که شامل رویکردهای دارایی مینا و نیاز مینا است بررسی خواهند شد.

رهنمایی و همکاران (۱۳۹۴) نشان داد که میان توانمندسازی توسعه گردشگری استان و مولفه‌های مورد بررسی ارتباط معناداری وجود دارد. همچنین، بر اساس نتایج آزمون‌ها سه مولفه مشارکت جوامع محلی، توانمندسازی نیروی انسانی، رقابت‌پذیری مناطق گردشگری استان رابطه معناداری دارد.

قنبری و همکاران (۱۳۹۴) نشان دادند که شاخص‌های در نظر گرفته شده همه ارتباط مثبت و معناداری با ساختار مرتبه دوم، یعنی پایداری بهداشت و گردشگری شهر تبریز، دارند و عامل با ضریب استاندارد سلامت ۱/۰۰۳ بیشترین اثر را بر گردشگری پایدار دارد.

فتایی و همکاران (۱۳۹۳) در تحقیقی با عنوان "تأثیر برنامه‌های توانمندسازی بر رویکرد اجتماع محور بر افزایش سرمایه‌ی اجتماعی ساکنین شهر خرم‌آباد" نشان دادند که سرمایه‌ی اجتماعی متوسط رو به پایین است و رابطه‌ی معناداری بین مولفه‌های توانمندسازی و سرمایه‌ی اجتماعی وجود دارد.

دانگ ون و همکاران^۷ (۲۰۲۰) در تحقیقی با عنوان "عوامل موثر بر توسعه گردشگری پایدار" به این نتیجه دست یافته‌اند که عواملی همچون اقتصاد، جامعه، محیط زیست، منابع گردشگری انسانی، منابع گردشگری طبیعی، منابع انسانی گردشگری، محصولات و خدمات گردشگری، گردشگری کیفیت، زیرساخت‌ها، امکانات فنی، مدیریت دولتی و گروهی از معیارها برای ارزیابی توسعه پایدار گردشگری شناسایی شدند و نتایج تحقیق نشان داد که چهار عامل وجود دارد که به طور قابل توجهی بر توسعه پایدار گردشگری در تأثیر می‌گذارد. اینها گروهی از عوامل هستند: جامعه، محیط زیست، محصولات و خدمات گردشگری و امکانات فنی.

پورنما^۸ (۲۰۲۰) نشان دادند که موفقیت روستای برای تبدیل شدن به یک روستای مستقل در بهبود وضعیت رفاهی توانمندسازی جامعه برای مدیریت توسعه پایدار گردشگری از موفقیت دولت روستای پونگ گوک جدا نیست. موفقیت توسعه با این چهار روش (رهبری، نوآوری، همکاری و حکمرانی خوب) تحت تأثیر قرار می‌گیرد.

رناسینگه و پرادپامالی^۹ (۲۰۱۹) نشان دادند که ساکنان تحت تأثیر منافع اقتصادی و غرور، عزت نفس که توسط توانمندسازی روانشناختی افزایش می‌یابد، تحت تأثیر قرار می‌گیرند. توانمندسازی سیاسی بر تأثیرات مثبت منجر به حمایت ساکنان از توسعه گردشگری تأثیر گذاشت. دست اندرکاران گردشگری نیاز به توجه به ملاحظات غیر اقتصادی مانند ارزش‌ها، اعتقادات و اخلاق در حمایت از ساکنان از گردشگری دارند، زیرا دستاوردهای اقتصادی نمی‌توانند آن را اطمینان دهند.

چن و همکاران^{۱۰} (۲۰۱۸) در تحقیقی با عنوان "تأثیرات گردشگری بر معیشت روستایی در پایداری جامعه پیر در ژاپن" به این نتیجه رسیده‌اند که گردشگران باعث شور و نشاط در این روستاهای دور افتاده شده‌اند و کمبود ساکنین جوان برای به ارث بردن این

⁷ Dong Van et al

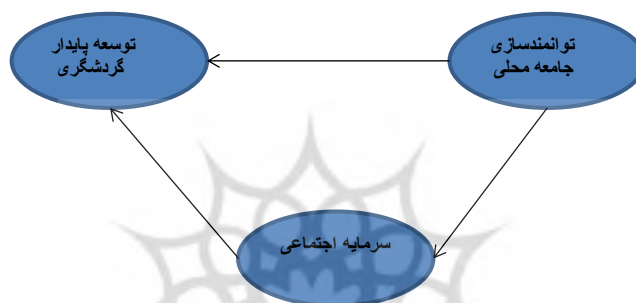
⁸ PURNOMO

⁹ Ranasinghe & Pradeepamali

¹⁰Chenet al

مشاغل مسافرخانه های مزرعه ای گلوگاهی برای توسعه آینده این صنعت است. سرمایه اجتماعی باید با اصلاح شبکه های اجتماعی با دولت محلی و بخش های خصوصی تقویت شود. ویدیش چوا و همکاران^{۱۱} (۲۰۱۷) نشان دادند که کشورهای وابسته به درآمد گردشگری به شدت علاقه مند به توسعه پایدار هستند. این مفهوم به حداقل رساندن تأثیرات زیست محیطی آنها و به حداکثر رساندن منافع کلی اقتصادی-اجتماعی برای مقاصد گردشگری کمک می کند. شکل گیری و اجرای برنامه های پایداری فرآیندهای طولانی مدت و گران قیمت هستند که تحت تأثیر عوامل محیط داخلی و خارجی قرار دارند. هدف این مقاله تعریف نقش پایداری در صنعت گردشگری و آشکار کردن عوامل عمده تأثیرگذار بر روند است. اهداف این مقاله عبارتند از: (۱) مطالعه مبانی نظری مفهوم پایداری، (۲) تجزیه و تحلیل وضعیت موجود در صنعت و (۳) آشکار سازی عوامل اصلی گردشگری پایداری از شهر سوچی.

مدل مفهومی تحقیق

شکل ۱- مدل مفهومی تحقیق

روشن پژوهش

تحقیق حاضر از لحاظ هدف کاربردی و از نظر نحوه جمع آوری داده ها توصیفی و از نوع همبستگی می باشد. جمع آوری داده ها به شکل میدانی و با استفاده از ابزار پرسشنامه اجرا شده است. جامعه آماری پژوهش، ساکنان شهری و منطقه ای استان آذربایجان شرقی می باشد. که تعداد آن نامحدود می باشند. با توجه به نمونه آماری تحقیق حاضر براساس فرمول کوکران حجم نمونه ۳۸۴ نفر برآورد گردید. در این پژوهش از سه پرسشنامه استفاده شده است. توانمندسازی بر اساس تحقیق شفيعی و هراتی فرد (۱۳۹۷) شامل ۵ بعد: آموزش (۵سوال)، آگاهی (۴سوال)، مهارت (۳ سوال)، دسترسی به منابع (۴ سوال)، تشکل سازی (۳ سوال)، سرمایه اجتماعی بر اساس تحقیق صفایی پور و توکلان (۱۳۹۹) شامل دو بعد: اعتماد اجتماعی (۴سوال)، شبکه های اجتماعی (۴سوال) و توسعه پایدار گردشگری بر اساس مدل دانگ ون و همکاران^{۱۲} (۲۰۲۰) شامل ۴ بعد: جامعه (۵ سوال)، محیط زیست (۴ سوال)، محصولات و خدمات گردشگری (۵سوال)، امکانات فنی (۶ سوال).

در این تحقیق جهت تجزیه و تحلیل داده ها در دو بخش مجزا اقدام شده است، پس از جمع آوری داده ها ابتدا با استفاده از تکنیک های آمار توصیفی به توصیف داده ها پرداخته شده است. ابتدا آماره های توصیفی که شامل مقدار حداقل، حداکثر، میانگین و واریانس می باشد، برای متغیرهای تحقیق ارائه شده و سپس با استفاده از نرم افزارهای SPSS و Smart PLS، فرضیه های تحقیق مورد آزمون قرار گرفته است.

¹¹ Vidishcheva & Bryukhanova

¹² Dong Van et al

یافته‌های پژوهش سنجش بارهای عاملی:

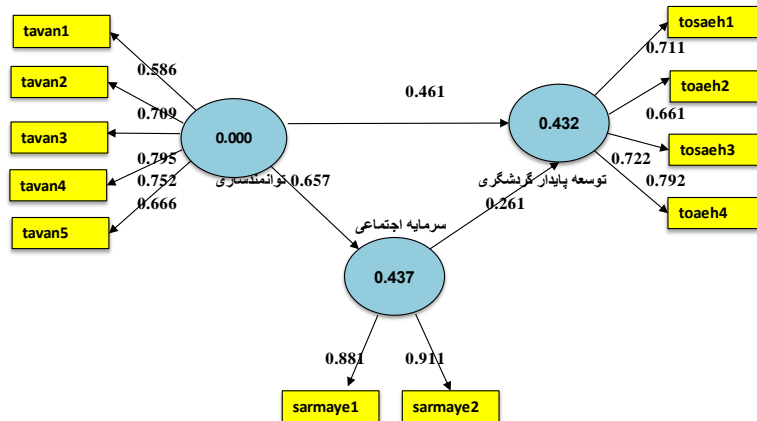
متغیر مورد مطالعه	ابعاد متغیر	بار عاملی
توانمندسازی	آموزش	0.585781
	آگاهی	0.708679
	دانش و مهارت	0.794852
	دسترسی به منابع	0.751565
	تشکل سازی	0.665750
توسعه پایدار گردشگری	جامعه	883\0.7
	محیط زیست	764\0.6
	محصولات و خدمات گردشگری	223\0.72
	امکانات فنی	229\0.79
سرمایه اجتماعی	اعتماد اجتماعی	180\0.88
	شبکه های اجتماعی	0.911151

مقدار ملاک برای مناسب بودن ضرایب بارهای عاملی، ۰.۴ می‌باشد. در جدول فوق تمامی اعداد ضرایب بارهای عاملی سؤالات از ۰.۴ بیشتر است که نشان از مناسب بودن این معیار دارد. مطابق با الگوریتم تحلیل داده‌ها در PLS، بعد از سنجش بارهای عاملی سؤالات، نوبت به محاسبه و گزارش ضرایب آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی می‌رسد، که نتایج آن در جدول زیر آمده است.

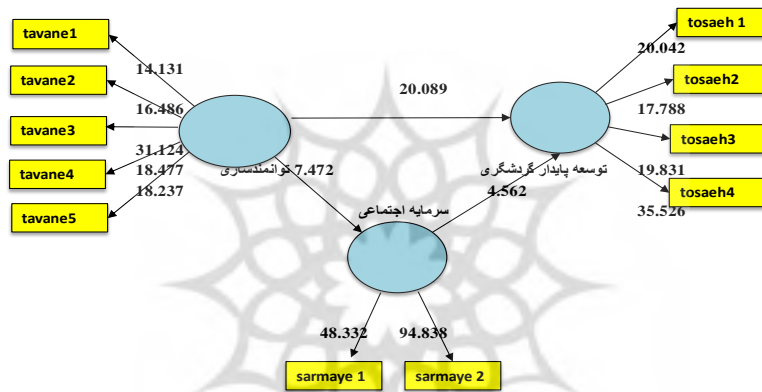
جدول ۱- نتایج معیار آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی و واریانس استخراجی متغیرهای پنهان تحقیق

متغیر	ضریب آلفای کرونباخ (Alpha>0.7)	ضریب پایایی ترکیبی (CR>0.7)	میانگین واریانس استخراجی (AVE>0.5)
توانمندسازی	0.747547	0.830212	۰.۵۹۷۰۴۶
توسعه پایدار گردشگری	0.774195	0.846370	0.525086
سرمایه اجتماعی	0.756271	0.890918	0.803337

با توجه به اینکه مقدار مناسب برای آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی ۰.۷ است و مطابق با یافته‌های جدول فوق این معیارها در مورد متغیرهای مکنون مقدار مناسبی را اتخاذ نموده‌اند، می‌توان مناسب بودن وضعیت پایایی پژوهش را تأیید نمود. با توجه به اینکه مقدار مناسب برای AVE^{۱۳}، ۰.۵ است و مطابق با یافته‌های جدول فوق این معیار در مورد متغیرهای مکنون مقدار مناسبی را اتخاذ نموده‌اند، در نتیجه مناسب بودن روایی همگرایی پژوهش تأیید می‌شود. در این قسمت به بررسی آزمون فرضیات اصلی تحقیق با استفاده از نرم افزار PLS می‌پردازیم.

شکل ۲- مدل ساختاری فرضیات اصلی تحقیق همراه با ضرایب بارهای عاملی

شکل ۳- مدل ساختاری فرضیات اصلی تحقیق همراه با ضرایب معناداری

معیار GOF^{14}

برای بررسی برازش مدل کلی از معیار GOF استفاده می‌شود که سه مقدار ۰.۰۰۱، ۰.۰۲۵ و ۰.۳۶ به عنوان مقادیر ضعیف، متوسط و قوی برای GOF معرفی شده است.

این معیار از طریق فرمول زیر محاسبه می‌گردد:

$$GOF = \sqrt{\text{communalities} \times R^2}$$

از میانگین مقادیر اشتراکی متغیرهای پنهان پژوهش به دست می‌آید.

جدول ۲- میزان $Commuality$ و R^2 متغیرهای تحقیق

R^2	$Commuality$	متغیرهای مکنون
۰/۰۰۰	۰.۵۹۷۰۴۵	توانمندسازی
۰.۴۳۲۵۷۰	0.525086	توسعه پایداری گردشگری
۰.۴۳۷۰۳۵	0.803337	سرمایه اجتماعی

جدول ۳- نتایج برازش مدل کلی

GOF	R2	Communality
۰/۵۲۷	۰/۴۳۴	۰/۶۴۱

با توجه به مقدار بدست آمده برای GOF به میزان ۰/۵۲۷، برازش بسیار مناسب مدل کلی تأیید می‌شود.

جدول ۴- نتایج رابطه مستقیم و ضرایب معناداری فرضیات اصلی پژوهش

فرضیه	روابط علی بین متغیرهای پژوهش	ضریب مسیر (β)	معناداری (T-Value)	نتیجه آزمون
اول	توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد.	۰/۶۵۷	۲۰/۰۸۹	تایید فرضیه اول
دوم	توانمندسازی جامعه محلی بر سرمایه اجتماعی تأثیر دارد.	۰/۴۶۱	۷/۴۷۲	تایید فرضیه دوم
سوم	سرمایه اجتماعی بر توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد.	۰/۲۶۱	۴/۵۶۲	تایید فرضیه سوم
چهارم	سرمایه اجتماعی تأثیر توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه پایدار گردشگری را افزایش می‌دهد.	-	۳/۹۳۷	تایید فرضیه چهارم

جدول ۴ خلاصه نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش را نشان می‌دهد که با توجه به ضریب مسیر بین سازه‌های اصلی مدل پژوهش و مقدار آماره t که در تمام فرضیه‌ها از مقدار بحرانی 1/96 بزرگتر است با اطمینان 95% می‌توان ادعا کرد که فرضیه‌های H1 تا H4 مورد تأیید است.

نتیجه‌گیری

این پژوهش به بررسی تأثیر توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه پایداری گردشگری با نقش واسطه‌ای سرمایه اجتماعی در استان آذربایجان شرقی پرداخته و نتایج آزمون فرضیه‌های پژوهش و خروجی نرم افزار pls نشان می‌دهد که: یافته‌های تحقیق در فرضیه اول نشان می‌دهد که توانمندسازی جامعه محلی بر توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد و با نتایج تحقیق شکوهی و یزدان پناه (۱۳۹۸)، شفیع‌ی و هراتی فرد (۱۳۹۷)، رهنمایی و همکاران (۱۳۹۴) در یک راستا می‌باشد. بازنگری دوره‌های آموزشی برای آگاه‌سازی ذینفعان محلی گردشگری از اثرات ابعاد محیط طبیعی و اقتصادی توسعه گردشگری، و ارتقاء دانش و مهارت محیطی آنان برای بهره‌مندی بهینه از منابع موجود و شکل‌دهی تشکل‌های مردم‌نهاد و غیره، باعث جلب اعتماد و رضایت‌مندی ساکنان برای مشارکت در برنامه‌ها و طرح‌های گردشگری و تلاش برای حفظ محیط زیست در راستای توسعه پایدار گردشگری می‌شود.

یافته‌های تحقیق در فرضیه دوم نشان می‌دهد که توانمندسازی بر سرمایه اجتماعی تأثیر دارد و با نتایج تحقیق صفایی پور و توکلان (۱۳۹۹)، شکوهی و یزدان پناه (۱۳۹۸) همخوانی دارد. زمانی که ذینفعان محلی گردشگری در طرح‌های توسعه گردشگری مشارکت داوطلبانه داشته باشند و یا به عوامل اجرایی آن طرح‌ها و همچنین به نتایج طرح‌ها اعتماد داشته باشند، می‌توان انتظار داشت که برنامه‌ریزی توسعه در ریل و مسیر توسعه پایدار قرار گرفته است. یافته‌های تحقیق در فرضیه سوم نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی در توسعه پایدار گردشگری تأثیر دارد و با نتایج تحقیق صفایی پور و توکلان (۱۳۹۹) همخوانی دارد.

یافته‌های تحقیق در فرضیه چهارم نشان می‌دهد که سرمایه اجتماعی تأثیر توانمندسازی جامعه محلی در توسعه پایدار گردشگری را افزایش می‌دهد. و با نتایج تحقیق پورنما و همکاران (۲۰۲۰)، دانگ ون و همکاران (۲۰۲۰)، رهنمایی و همکاران (۱۳۹۴)،

شفیعی و هراتی فرد (۱۳۹۷) مطابقت دارد. در صورتی که توانمندسازی ذینفعان محلی گردشگری به عنوان زیر ساختی برای توسعه گردشگری در نظر گرفته شود، میتواند تأثیرات منفی مرتبط با این مقوله را کاهش دهد. همچنین با برنامه ریزی های لازم و اجرایی برای افزایش میزان توانمندسازی در افراد میتوان به فرآیند توسعه پایدار گردشگری کمک کرد.

پیشنهادات در راستای نتایج تحقیق

با توجه به اثرات مطلوب توسعه گردشگری پایدار در شهر تبریز، می توان با ساماندهی برنامه ریزی و مدیریت امور مربوط به گردشگری زمینه هایی مناسب تر و مطلوب تر برای توسعه پایدار گردشگری این شهر فراهم کرد. در برنامه ریزی توسعه گردشگری به نقش مثبت و همگرای روشهای توانمندسازی ذینفعان محلی در برنامه ریزی توسعه پایدار گردشگری و ناحیه ای باید توجه شود.

شناساندن تأثیرات اقتصادی، اجتماعی و غیره، جذب گردشگر به افراد جامعه تا فرهنگ توریست پذیری در آنها تقویت گردد. جلوگیری از افزایش قیمت و بورس بازی زمین، ایجاد سازوکارهای مشارکت جامعه محلی به منظور توزیع عادلانه درآمدهای ناشی از توسعه گردشگری و کاهش شکاف درآمدی و همچنین مسؤلان.

آموزش مردم محلی و افرادی که به صورت مستقیم و غیر مستقیم با گردشگری ارتباط دارند، میزان روابط آنان را در برنامه های خود قرار دهند.

تقویت فرهنگ پذیرش مسافر در بین افراد جامعه بومی و نهادینه کردن آن توسط ذینفعان بخش دولتی با آموزشهای صحیح و سیاستهای تشویقی مناسب و سپس هدایت جریا نهای گردشگری به مناطق بومی نشین که خود میتواند دستاوردهای اقتصادی و اجتماعی مثبتی برای جامعه میزبان به همراه داشته باشد و همچنین موجب ارتقای سطح کیفی زندگی جامعه میزبان شود و منافع آنها را در اجرای برنامه ریزی توسعه گردشگری پایدار استان تأمین کند.

احیای فرهنگ جامعه میزبان و معرفی آن به گردشگران از طریق افراد بومی مخصوصا در کنار سایتهای تاریخی از طریق برپایی غرفه های مردم شناسی، صنایع دستی و خوراکی های مردم محلی به منظور آشنایی بیشتر گردشگران و بازدیدکنندگان با مردم محلی، زیرا در حال حاضر ارتباط جامعه میزبان با گردشگران به صورت کنترل شده و محدود است که این خود در تناقض با اهداف و اصول توسعه پایدار گردشگری قرار دارد.

بالا بردن سطح مهارت و تخصص افراد جامعه بومی به ویژه جوانان از طریق دوره های آموزشی کوتاه و بلندمدت با هدف آماه کردن آنها برای اتخاذ شغل های صنعت گردشگری و ارائه خدمات هر چه پایدارتر به گردشگران.

توسعه امکانات شهری در مناطق بومی نشین از محل درآمدهای غیرمستقیم دولت (مالیات و عوارض) از صنعت گردشگری. ارائه آگاهی های لازم درباره ارزش های مذهبی، باورها و اعتقادات جامعه میزبان در قالب کدهای اخلاق گردشگری به گردشگران و مجریان تورهای مسافرتی.

منابع

۱. ابراهیم پور، حبیب و نعمتی، ولی و بادفر، شهین، ۱۳۹۵، توسعه محلی (مشارکت، توانمند سازی، سرمایه اجتماعی)، اولین کنفرانس ملی علوم جغرافیا، اردبیل.
۲. ابراهیم پور، حبیب؛ بابایی، یاور و سخندان، الناز، (۱۳۹۶) " بررسی تأثیر سرمایه اجتماعی بر مشارکت در توسعه گردشگری پایدار با نقش میانجی اثرات گردشگری (مطالعه موردی: شهر سرعین) " مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، سال ششم، شماره ۲۲، صص ۱۱۰-۱۳۲.
۳. آخوندی، عباس، برکیور، ناصر، سعیدی رضوانی، هادی، جاحرمی ایمانی، حسین، بیقی، تقی، (۱۳۹۰)، نیاز سنجی آموزشی شهرداری ها به منظور بهسازی سکونتگاه های غیر رسمی در ایران: مطالعه موردی بندرعباس، تبریز، زاهدان، سنندج و کرمانشاه مدیریت شهری، شماره ۲۷، صص ۲۴۷-۲۶۱.
۴. پریسا فتایی، مهری فتایی، فرانک سیدی، الهه کیانی هرچگانی. تأثیر برنامه های توانمند سازی با رویکرد اجتماع محور بر افزایش سرمایه ی اجتماعی ساکنین شهر خرم آباد، فصلنامه مددکاری اجتماعی، ۱۳۹۳.
۵. حبیبی، فاتح (۱۳۹۵) " بررسی نقش سرمایه اجتماعی در تمایل به ورود گردشگر (مطالعه موردی: شهرستان مریوان)، فصلنامه مطالعات شهری، شماره ۱۸، صص ۳۲-۵۰.
۶. خدادی. فاطمه، حسومی، طاهره، (1391)، بررسی رابطه مهارت های سه گانه فنی، انسانی، ادراکی (مدیران با اثربخشی آنها از نظر دبیران دبیرستان های دخترانه شهر ساری، فصلنامه علمی و پژوهشی تحقیقات مدیریت آموزشی، شماره ۳، صص ۷۵-۹۰.
۷. رازقی مله، ه. و ابراهیمی، ق (۱۳۹۷) " تحلیل رابطه علی سرمایه اجتماعی و توسعه پایدار گردشگری (مطالعه موردی: شهر ساری) " مجله برنامه ریزی و توسعه گردشگری، سال ۷، شماره ۳۳.
۸. رهنمایی، ممدتقی، علی اکبری، اسماعیل، صفر علی زاده، اسماعیل (۱۳۹۴) " ارزیابی مدل مفهومی از عوامل موثر بر توانمندسازی توسعه گردشگری " فصلنامه و پژوهش های شهری و منطقه ای " سال ۷، شماره ۲۵، صص ۲۵-۴۸.
۹. شکوهی، مهدی، یزدان پناه، علی (۱۳۹۸) " تأثیر توانمندسازی بر حمایت ساکنان از توسعه گردشگری " برنامه ریزی و آمایش فضا، دوره ۱۳، شماره ۱، صص ۵۴-۶۱.
۱۰. صفایی پور، زهرا، توکلان، علی (۱۳۹۹) " بررسی نقش و اثرات سرمایه اجتماعی در توسعه گردشگری شهری " فصلنامه علمی تخصصی پژوهش های گردشگری و توسعه پایدار " سال سوم، شماره ۲، (پیاپی ۱۰)، صص ۸۵-۹۶.
۱۱. قدمی، مصطفی، علیقلی زاد، ناصر (۱۳۹۱) " ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری " فصل نامه تحقیقات جغرافیایی، سال ۲، ش اول، صص ۷۹-۱۰۴.
۱۲. قنبری، ابوالفضل، دامی، معصوم، هاشمی، سمیرا (۱۳۹۴) " سنجش پایداری توسعه گردشگری از نگاه جامعه محلی " گردشگری شهری، دوره ۲، شماره ۲، صص ۲۰۵-۲۱۸.
۱۳. کرمی، مهرداد (۱۳۹۱) " سنجش پایداری گردشگری از نگاه جامعه محلی (مطالعه موردی: شهر نیاسر) " نشریه تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، س ۱۲، ش ۲۵، صص ۳۱-۵۵.
۱۴. یاری حصار ارسطو، مهدوی داوود، حیدری ساریان وکیل و خدیجه ابراهیمی (۱۳۹۴) " پایش چرخه حیات گردشگری پایدار با استفاده از مدل تلفیقی آلن - باتلر (مطالعه موردی: روستاهای هدف گردشگری استان اردبیل) " برنامه ریزی و آمایش فضا، شماره ۴، صص ۲۰۱-۲۱۵.
15. Aghazamani, Y. & Hunt, C. A. (2017). Empowerment in tourism: A review of peer-reviewed literature. *Tourism Review International*, ۲۱(۴), ۳۳۳-۳۴۶.
16. Boley, B. B., Strzelecka, M., & Watson, A. (۲۰۱۸). Place distinctiveness, psychological empowerment, and support for tourism. *Annals of Tourism Research*, ۷۰, ۱۳۷-۱۳۹.
17. Chen, B. Qiu, Z. Usio, N. & Nakamura, K. (۲۰۱۸). Tourism's impacts on rural livelihood in the sustainability of an aging community in Japan. *Sustainability*, ۱۰(۸), ۲۸۹۶.
18. Dong Van VU, Ghi Nha TRAN, Hien Thi Thu NGUYEN, Cong Van NGUYEN / " Factors Affecting Sustainable Tourism Development in Ba Ria-Vung Tau, Vietnam " *Journal of Asian Finance, Economics and Business* Vol 7 No 9 (2020) 561-572.
19. Dukić, V. , & Volic, I. (۲۰۱۷). The Importance of Documenting and Including Traditional Wisdom in Community-Based Ecotourism Planning: A Case Study of the

- Nature Park Ponjavica in the Village of Omoljica (Serbia). SAGE Open, ۷(۱), ۲۱۵۸۲۴۴۰۱۶۶۸۱۰۴۸.
20. Ranasinghe, k. Pradeepamali, j. (2019) "Community Empowerment and their Support for Tourism Development: an Inquiry based on Resident Empowerment through Tourism Scale" Journal of Tourism and Services, 2019 - jots.cz.
 21. Ramos, A. M. & Prideaux, B. (۲۰۱۴). Indigenous ecotourism in the Mayan rainforest of Palenque: empowerment issues in sustainable development. Journal of Sustainable Tourism, ۲۲(۳), ۴۶۱-۴۷۹.
 22. Shafiei Sabet, N. Haratifard, S. (۲۰۱۷). Impact of Empowering Local Stakeholders in Tourism Development and Sustainability of Marginal Rural Settlement in Iran, WIT Transactions on Ecology and the Environment, ۲۲۶a, ۴۹۳-۵۰۴.
 23. Singgih PURNOMO, Endang Siti RAHAYU, "Empowerment Model for Sustainable Tourism Village in an Emerging Country" Asri Laksmi RIANI, Suminah SUMINAH, Udin UDIN / Journal of Asian Finance, Economics and Business Vol 7 No 2 (2020) 261-270
 24. Strzelecka, M. Boley, B. Woosnam, K. (۲۰۱۷). Place attachment and Empowerment: Do Resident need to be attached to be empower, Annal of tourism rsearch, ۶۶, ۶۱-۷۳
 25. Vidishcheva, E. V., & Bryukhanova, G. D. (2017). Analyses of the Sustainable Tourism Development Factors: the Example of Sochi-City. Journal of Advocacy, Research and Education 4(3), 172-180. <http://kadint.net/our-journal.html>.
 26. Zhao, S. and Zhu, Y. (2017). The influence of social capital on small micro manufacturing venture in China, Vol. 100, 2017, 13th Global Congress on Manufacturing and Management (GCMM 2016) DOI: 10.1051/710004013.